

דף מידע מספר 180 בנושאים מדיניים:

מגמות בחברה הפלסטינית כיום

החברה הפלסטינית מצויה כיום במשבר החמור ביותר מאז כינון הרשות הפלסטינית ב-1994. המשבר משתקף לכאורה בעיקר בסכסוך המזוין עם ישראל ומחירו הכבד במונחים של ירידה ברמת החיים, אבדות בנפש ורכוש והגבלות על חופש התנועה והפעילות הכלכלית. אולם מעבר לכל אלה, וללא קשר לעימות המזוין עם ישראל, זהו משבר חברתי-פוליטי עמוק שאליו נוספת תחושת התפוררות חברתית ופוליטית ואכזבה עמוקה מהמנהיגות ההיסטורית בראשות ערפאת וצמרת אש"ף שפעלה תחתיו ומילאה תפקידי מפתח ברשות. שני מרכיבים אלה - העימות האלים עם ישראל והתפוררות המוסדות הפוליטיים הפלסטיניים - מביאים רבים בחברה הפלסטינית למצב של אי-ודאות קשה, אם לא ייאוש, הן באשר לעתידם האישי והחברתי, והן באשר לעתיד קיומה של הרשות הפלסטינית. כל זאת אם לא יחול שינוי עמוק במצב הנתפס כתלוי יותר מתמיד בחידוש תהליך ההידברות עם ישראל.

המשבר החברתי-פוליטי העובר על האוכלוסייה הפלסטינית בשטחים אינו חדש ביסודו. שורשיו נעוצים במידה רבה בהתנגשות האינטרסים בין פעילי האינתיפאדה הראשונה לבין המפקדות והפקידות של אש"ף עוד מלפני חתימת הצהרת העקרונות (הסכם אוסלו). ככלל, ראו פעילי האינתיפאדה את הבאים מתוניס כמי שגזלו מהם את פירות ההישג המדיני ואת עצמם כמי שלא זכו בנתח הראוי של משרות והשפעה במערכת הביורוקרטית-ביטחונית שהקימה הרשות. גם אם מבחינה כמותית אין זו טענה מוצדקת, כיוון שמרבית עובדי הרשות (פקידות, מנגנוני המשטרה והביטחון, מורים וכיוב') הם ככל הידוע מבני הגדה המערבית ורצועת עזה, דימוי זה קיים והוא חזק במיוחד בקרב אלה שבילו שנים ארוכות בבתי הכלא הישראליים ולא זכו עם שחרורם לשיקום חברתי-כלכלי או לתגמול פוליטי ראוי. קבוצות אלה, שאישים כמרואן ברגותי שימשו להם לפה "פוליטי", הן המקור העיקרי לזעם ותחושות התסכול כלפי הרשות ומנגנוניה והיה להן תפקיד מרכזי בליבוי האלימות והחרפתה. בהקשר זה בולטת במיוחד ההתארגנות הספונטנית-למחצה של "גדודי חללי אל-אקצא" מתוך שורות הפת"ח.

צוות ההיגוי

ד"ר יוסי ביילין, יו"ר
ח"כ מיכאל איתן
ח"כ יוסי כץ
ד"ר וינפריד וייט

חברי צוות ההיגוי בעבר

יו"ר ראשון,
הנשיא חיים הרצוג ז"ל
יו"ר שני, מר חיים י. צדוק
השגריר ד"ר יהודה לנקרי

בחסות:

קרן פרידריך אברט

Steering Committee

Dr. Yossi Beilin, Chair
Mr. Michael Eitan, MK
Mr. Yossi Katz, MK
Dr. Winfried Veit

Former members of the

steering committee

Former Chair,
The Late President
Chaim Herzog
Former Chair,
Mr. Haim J. Zadok
Dr. Yehuda Lankry,
Ambassador

Sponsor:

Friedrich Ebert Stiftung

תחושת המשבר המוסדי-פוליטי קיימת בעיקר בקרב פעילי השטח של פת"ח, שבמשך השנים שלאחר כינון הרשות צפו בדאגה בהתפוררות תנועתם והיחלשותה, למרות הזהות בינה לבין הרשות, ובהתנתקות הגוברת בינם לבין מרכזי הכוח והשליטה המזוהים עם ערפאת. התנועה שהיתה אמורה לשמש "מפלגת השלטון" ולהתארגן בהתאם, נותרה בבחינת תנועה אמורפית שהתמיכה הציבורית בה נשאה בעיקר אופי של קשר תועלתי עם הרשות ומנגנוניה אך בלא שתתלווה לכך פעילות שוטפת של גיוס, ארגון ודיון רעיוני שיבליטו את ייחודה לעומת ארגונים אחרים. תחושת אובדן המגע עם האוכלוסייה וה"שטח" החריפה אל מול הצלחתה הארגונית של תנועת האופוזיציה העיקרית, חמאס, שפעלה במשך שנים אלו בשיטתיות כדי לגייס לשורותיה תומכים ופעילים. יתר על כן, באמצעות מוסדות חינוך ושירותים חברתיים קהילתיים שהיא מפעילה, הצליחה חמאס לחדור לשכבות אוכלוסייה נרחבות ככל שנתגלו אוזלת היד והשחיתות של מנגנוני הרשות, בנוסף על המבוי הסתום שבו היה שרוי התהליך המדיני מאז 1996. עם זאת, חשוב להדגיש שהמרירות על קיפוח נמשכת מאז אמצע שנות התשעים ומזינה תלונות וטענות הנוגעות להתנהלות הרשות הפלסטינית ותפקודה כממשל.

תלונות אלה, שהלכו והתעצמו מאז 1996-1997, סבבו בעיקר על סוגיית השחיתות של מנהיגי הרשות (גם אם לא של ערפאת אישית), מצב הביטחון הירוד בכל הנוגע לשמירת הנפש והרכוש, הפרת זכויות אדם, והרפיסות ושרירות הלב של מערכת המשפט ואכיפת החוק במקרה של סכסוכים פנימיים והצורך להעניק הגנה לחלש. מצב זה נתפס לעתים קרובות כתוצאה של ריבוי מנגנוני הביטחון, ההתנהגות הברייונית שלהם והעדרו הגמור של תיאום ביניהם. הפיצול הרב בתחום זה נתפס כאחראי למעצרים ממושכים ללא משפט והפרת זכויות אדם ולתופעות של סחיטת כספים מאנשי עסקים ושיתוף פעולה כפוי בינם לבין מנגנוני הביטחון, המייצגים לעתים קרובות אינטרסים מקומיים וסקטוריאליים, קרי משפחתיים. התלונות על השחיתות חסרת המעצורים של אישים ומוסדות פלסטיניים והתחרות הפרועה ביניהם על משאבים כספיים מקבלות משנה תוקף לנוכח רמת השירותים העלובה שמספקת הרשות הפלסטינית בתחום החברתי והכלכלי. למעשה קיימת נסיגה מתמשכת של הרשות ממעורבות בתחומי חיים שונים של האוכלוסייה כתוצאה ממגבלות במשאבים העומדים לרשותה, אך גם כתוצאה מהעדפת השימוש באותם משאבים בצורה שרירותית ועל פי אמות מידה של נאמנות וקירבה ולא על פי נהלים קבועים או צרכים אובייקטיביים.

מצב זה מוסבר לעתים קרובות על ידי פעילי פת"ח בכירים כאחד הגורמים העיקריים לפרוץ האינתיפאדה והתמשכותה. עוד לפני שפרצה שבו פעילים מרכזיים בפת"ח והפעילו לחצים על ערפאת לערוך שינויים במבנה הרשות ונהליה ובאיוש תפקידים מרכזיים בה, ובעיקר, להביא להפסקת השחיתות. במובן זה היה ערפאת עצמו אחת ממטרות ההתפרצות האלימה (והעיקרית שבה) ולא היוזם שלה, אף כי משפרצה, מיהר ועלה על העגלה וביקש לרתום אותה לצרכיו, אך מבלי שיוכל לשלוט בה. חוסר השליטה של ערפאת נכון לא רק לגבי פעולות חמאס וה"ג'יהאד האסלאמי" אלא גם לגבי אנשי ארגונו הוא, פת"ח. במשך עשרים החודשים האחרונים הלכה יכולת השליטה של הרשות הפלסטינית ודעכה ובמקומה עלתה חשיבותם של מרכזי כוח מקומיים-אזוריים שנבנו עוד לפני האינתיפאדה הנוכחית בראשותם של פקידי רשות בכירים ופעילי פת"ח שהיו קודם לכן אלמוניים למדי. עליית הגורמים המקומיים ועצמאות הפעולה שלהם, כולל מול ישראל, הביאה לעתים קרובות לטשטוש הגבולות בין סיעות פוליטיות יריבות, בין אנשי פת"ח ומנגנוני ביטחון של הרשות לבין הסיעות האסלאמיסטיות. תהליכים אלה הואצו מתוקף הפעילות הצבאית הישראלית, הנוכחות המתמשכת סביב הערים, ביתור השטחים הפלסטיניים וההרס הפיזי של מנגנונים, מוסדות וסמלים של הרשות הפלסטיניים, ובמיוחד המאמץ המתמשך לפגוע במעמדו ויוקרתו של ערפאת עצמו.

גורם מרכזי המזין את תחושת הייאוש והמשבר בחברה הפלסטינית כיום הוא המצב הכלכלי ההולך ומידרדר ושהגיע לשפל חסר תקדים בעקבות מבצע "חומת מגן" של צה"ל באפריל השנה. כבר ערב פרוץ האינתיפאדה הנוכחית בסתיו 2000 נמצאה החברה הפלסטינית במצב של ירידה משמעותית ברמת החיים שלה (30-40 אחוז) לעומת ראשית שנות התשעים. מאז חלה ירידה משמעותית נוספת כתוצאה מהאלימות המתמשכת, צמצום היקף העבודה בישראל והקושי בקיום פעילות כלכלית מסודרת גם בתוך שטחי הרשות. ההגבלות שמטילה ישראל על הערים והכפרים בדמות סגר, כתר, עוצר, חיפושים אחר מבוקשים ונשק, וכו', מכבידים עוד יותר על האוכלוסייה הפלסטינית לנהל פעילות כלכלית סדירה אף בתוך שטחי הגדמ"ע ואזר"ע, שלא לדבר על סחר בין השטחים לישראל ומחוצה לה. הפסקת ההעברות הישראליות של תקבולים ומסים לרשות הפלסטינית ניתקו את הרשות מהחלק הארי של הכנסותיה ואילצו אותה לצמצם את המשכורות לפקידות (רוב המועסקים במשק הפלסטיני) בכ-50 אחוז. אם האוכלוסייה הפלסטינית מצליחה להמשיך ולהתקיים מבחינה כלכלית הרי זה במידה רבה הודות לערבות ההדדית של המשפחה המורחבת, סיוע החוץ של האיחוד האירופי (כמאה ועשרים מיליון יורו בשנה), וסיוע כספי מבני משפחה העובדים בארצות המפרץ ובמערב.

למרות יכולת ההישרדות, הירידה החדה ברמת החיים ותחושת חוסר הוודאות היום-יומית כתוצאה מהסכסוך האלים עם ישראל ותגובותיה הצבאיות מביאות להתגברות התופעות של פשיעה, כולל אלימה, בתוך החברה הפלסטינית, סכסוכים פנימיים על רקע משפחתי-מקומי, ירידה בהיקף הנישואין ועלייה חדה במקרי הגירושין. כתוצאה מכך עלתה חשיבותם של מנגנוני ה"תנזים" של פת"ח, שבמצב של נתק מוסדי ופיזי (כתוצאה מנטרול מנגנוני הרשות וביתור שטחי הרשות על ידי כוחות צה"ל, בהתאמה) מהמרכז השלטוני, ממלאים למעשה תפקיד של רשות מקומית-שלטונית הפועלת לפישור ופיוס בסכסוכים מקומיים משפחתיים ובין סיעות פוליטיות יריבות באזור אחריותם, תוך זיקה רופפת למרכז, קרי ערפאת ומוסדות פת"ח.

חרף העימות האלים עם ישראל והתמיכה הציבורית בדעת הקהל בהמשך פיגועי התאבדות, הנתונים הפיזיים הקשים בהם חיה האוכלוסייה הפלסטינית בעשרים החודשים האחרונים עשויים להסביר את התמיכה הגורפת בקרב אותה אוכלוסייה בחידוש ההידברות המדינית עם ישראל מתוך רצון להגיע להסדר מדיני על בסיס דו-קיום בין שתי מדינות ריבוניות. הגישה הכללית ברחוב הפלסטיני המצדיקה את פעולות ההתאבדות מוסברת בייאוש האישי העמוק וחוסר התקווה של רבים מבני עמם, ובמיוחד של הצעירים שבהם, ובשום פנים לא בסדר יום פוליטי-קיבוצי המבקש להרוס את ישראל או לערער את קיומה, דבר הנתפס כדמיוני על ידי רבים. מבחינה זו, חידוש ההידברות והחזרה לשולחן הדיונים הופכים לדעת רבים לאופציה המעשית היחידה. באורח פרדוקסאלי מוזנת גישה זו גם על ידי חוסר האמון העמוק ביחס לכוונות ערפאת לערוך רפורמות ברשות ותחושה ש"מה שהיה הוא שיהיה". זאת, למרות שבמצב העימות הקיים אין נכונות לצאת בפומבי נגד הרשות, ובוודאי לא נגד ערפאת אישית.